

REFORMING THE SYSTEM OF CHECKS AND BALANCES IN THE ORGANISATION OF PUBLIC AUTHORITIES IN UKRAINE

РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ СТРИМУВАНЬ ТА ПРОТИВАГ В ОРГАНІЗАЦІЇ РОБОТИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

Kateryna Romanchuk¹

DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-536-5-36>

В умовах переходу від вітчизняної системи державного управління до сучасної системи з принципом поділу державної влади та виборності її органів, що є основною ознакою демократичної системи, Україна спирається саме на власний досвід, який набувається недовгий, в порівнянні з іншими країнами Європи, період часу, а тому існує актуальна потреба у розвитку системи стримувань і противаг для демократизації управління державою. Відповідно до статті 6 Конституції України державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. Органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених цією Конституцією межах і відповідно до законів України [2, ст. 6]. Президент України не входить в окрему гілку влади, але існує окремо, як координатор. Важливим є утвердження цього принципу, тому що через нього демократичні цінності стають основою для формування державних інституцій, а державне управління має бути більш ефективним через збалансованість роботи всіх гілок влади. Але поділ влади вимагає співпраці та взаємоконтролю, а тому має бути закріплена та реалізована дієва система стримувань та противаг. Існування такої системи можливе виключно в умовах демократії та нерозривно пов'язане з теорією поділу державної влади.

Суб'єктами цієї системи виступають Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Президент України, Конституційний Суд України і Верховний Суд. Конституцією України передбачені такі повноваження Верховної Ради України: стаття 85 окреслює коло повноважень, серед яких призначення чи обрання на посади, звільнення з посад осіб у випадках, передбачених Конституцією; здійснення парламентського контролю; імпічмент Президента з боку Верховної Ради України [2, ст. 85]. Окрім цього згідно зі статтею 87 Конституції України Верховна Рада України уповноважена приймати резолюцію недовіри

¹ Oles Honchar Dnipro National University, Ukraine

Кабінету Міністрів України, що стосується контролю виконавчої влади [2, ст. 87], а стаття 148 визначає парламент, як один із суб'єктів, який формує склад Конституційного Суду, тобто 6 осіб, стосовно контролю судової влади. Згідно зі статтею 148 Основного Закону Конституційний Суд формують Президент України, Кабінет Міністрів України аналогічно, як і парламент, тобто по 6 осіб [2, ст. 148]. У свою чергу Конституційний Суд, як судова влада, відповідно до статей 147, 150 уповноважений контролювати відповідність Конституції законів та інших правових актів Верховної Ради, Президента, Кабінету Міністрів, Верховної Ради Автономної Республіки Крим [2, ст. 147, 150].

Оскільки в сфері реалізації системи стримувань і противаг політичні інтереси переважають над правовими, то варто зазначити проблемні питання. Україна має сегментарну форму держави, оскільки юридично закріплено як принцип поділу влади, так і повноваження гілок влади в системі стримувань і противаг, але на практиці вона не реалізована в повному обсязі, що обмежує захист прав і свобод людини і громадянина, демократизацію державних процесів. Відбувається конкуренція за повноваження, а вони у свою чергу не регламентовані законодавством чітко, що ускладнює державне управління.

Наразі поділ влади в Україні не є збалансованим, бо домінуючою є саме виконавча влада, яка зростає за рахунок законодавчої, при цьому призначення посадовців Кабінету Міністрів України не є прозорим. Уряд задекларовано як підконтрольний та підзвітний парламенту, але має бути встановлена додаткова відповідальність Прем'єр-міністра України перед Верховною Радою України, як гарантія. Тенденція нерівномірного розподілу повноважень бере початок зі становлення незалежності України, У 2004 році конституційні поправки були скасовані, оскільки Л. Кучма мав інтерес зберегти невизначеність статусу Кабінету Міністрів України, що дозволяло йому фактично контролювати уряд. Відсутність чіткої регламентації статусу уряду давала Президенту свободу дій щодо звільнення міністрів, скасування урядових актів, роблячи Уряд залежним від Президента. Зростаюча роль органів виконавчої влади робить питання про конституційно-правовий статус уряду ключовим, а визначення статусу Кабінету Міністрів України є важливим в державно-правовій сфері [4, с. 29]. Ситуацію змінено реформами Конституції 8 грудня 2004 року, бо статус Кабінету Міністрів України отримав самостійність та його було звільнено від абсолютного контролю з боку Президента, розширено повноваження уряду, в тому числі запровадженням контрасигнації ряду актів Президента України, що також потребує удосконалення [1, с. 117]. Відповідно до закону України «Про Кабінет Міністрів України» ст. 27 надає повноваження законодавчої

ініціативи; ст. 28 – контроль парламенту, надання висновків щодо законопроектів; ст. 30 – забезпечення виконання Державного бюджету України [6, ст. 27–30]. Окрім цього уряд самостійно спрямовує і координує роботу міністерств [6, ст. 21], виконавчій гілці влади підконтрольні місцеві державні адміністрації [2, ст. 118], уряд видає постанови і розпорядження, обов'язкові до виконання [2, ст. 117]. Отже, виконавча гілка влади наразі має широку компетенцію.

Для контролю виконавчої і законодавчої влади відсутня реальна незалежність судової влади, яка задекларована в Конституції України, але потребує гарантій [2, ст. 126]. Вона взаємодіє з іншими гілками влади і Президентом України, як суб'єктами, які призначають суддів. Здійснює їхній контроль через судовий розгляд справ і конституційний контроль, який полягає у виключній прерогативі Конституційного Суду України [5, с. 189]. Однією з проблем є можливість політичного впливу на судову владу, що може підривати її незалежність. Якщо немає впливової судової гілки влади, це означає, що не існує балансууючого органу. Для запобігання цьому необхідні гарантії, такі як фінансова незалежність судів, чіткий процесуальний порядок розгляду справ та забезпечення неупередженості суддів [3, с. 46–47].

Інституція президента в Україні потребує додаткового контролю та врегулювання обсягу повноважень Президента України, як координатора діяльності 3 гілок влади. По-перше, з боку законодавчої влади має бути розширено контроль Президента, бо станом на 2025 рік парламентська більшість і Президент України є членами партії “Слуга Народу”, що означає перешкоду у вигляді однакового політичного інтересу в здійсненні державної політики. По-друге, Президент України уповноважений зупиняти акти уряду, але в цій ситуації існує актуальна проблема політизації дій, що переважає над реальною правовою необхідністю. Взаємодія гілок влади визначається політичним контекстом, який формує нові засади управління та відносини між державними інститутами, а законодавчі реформи спрямовуються через політичну обумовленість та боротьбу партій за владу.

Отже, принцип поділу влади є фундаментальною основою демократичної системи України, спрямованою на забезпечення ефективного управління державою, захист прав і свобод громадян, а також запобігання узурпації влади. Механізм стримувань і противаг створений для забезпечення рівноваги між законодавчою, виконавчою та судовою гілками влади, гарантує їхню автономність і взаємний контроль. Проте на практиці впровадження цього принципу в Україні супроводжується значними проблемами. Серед основних викликів можна виокремити надмірну політизацію державних інститутів, втручання

виконавчої влади у діяльність судової системи, а також періодичні конституційні кризи, що виникають через суперечності між гілками влади. Для ефективного функціонування демократичної системи необхідно зміцнити незалежність судової влади, підвищити рівень політичної культури та створити дієві механізми контролю за владними структурами.

Список використаних джерел:

1. Кобрин В. Прем'єр-міністр України у системі стримувань і противаг сучасної конституційної моделі української держави. *Український часопис конституційного права*. 2018. № 4. С. 113–121.
2. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 12.03.2025).
3. Малишкіна Н. Судова влада в системі стримувань і противаг: гарантії функціонування та взаємодія з іншими гілками влади. *Проблеми законності*. 2018. № 143. С. 39–50.
4. Мартинюк Р. Кабінет Міністрів України в системі стримувань і противаг на сучасному етапі. *Юридична Україна*. 2008. № 7. С. 28–32.
5. Мартинюк Р. С. Конституційний Суд України у системі стримувань і противаг. *Держава і право*. 2008. Вип. 39. С. 186–192.
6. Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 27.02.2014 № 794-VII : станом на 24 груд. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18#Text> (дата звернення: 17.03.2025).